

KOMPETENCJE MEDIALNE, INFORMACYJNE I CYFROWE A KSZTAŁCENIE W SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM

Renata Matusiak

ORCID: 0000-0001-7035-4443

Uniwersytet Opolski

adres e-mail: renatamatusiak@poczta.onet.eu

Słowa kluczowe: edukacja medialna, kompetencje medialne, kompetencje cyfrowe, społeczeństwo medialne

Streszczenie. Funkcjonowanie człowieka w rzeczywistości medialnej jest jedną z głównych umiejętności, którą powinien dysponować w życiu dorosłym, i która powinna być kształtowana od najmłodszych lat. Istnieje wiele problemów związanych z miejscem kompetencji i umiejętności w edukacji człowieka. Począwszy od kwestii rozróżnienia kompetencji medialnych, cyfrowych, informacyjnych przez dyskusję, czy kompetencje te są zadaniem edukacji czy pedagogiki medialnej, aż do tego, kto ma realizować tę edukację i czy te osoby, grupy zawodowe są do tego przygotowane. Artykuł jest próbą przeglądu definicji dotyczących funkcjonowania człowieka w społeczeństwie informacyjnym oraz ma na celu podkreślenie konieczności współczesnej edukacji medialnej w zakresie socjalizacji jednostki, w szczególności w aspekcie wykorzystania kompetencji opartych na krytycznym myśleniu użytkowników cyberprzestrzeni.

MEDIA, INFORMATION AND DIGITAL COMPETENCES AND EDUCATION IN THE INFORMATION SOCIETY

Keywords: media education, media competence, digital competence, public media

Abstract. The functioning of a person in the media reality is one of the main skills they should have in adult life, and which should be shaped from an early age. There are many problems related to the place of competence and skills in human education. Starting from the matter of distinguishing between media, digital and information competences, through a discussion whether these

competences are the task of education or media pedagogy, up to who is to implement this education and whether these individuals, professional groups are prepared for it. The article is an attempt to review definitions related to human functioning in the information society, and aims to emphasize the need for contemporary media education in the field of socialization of the individual; in particular, in the aspect of using competences based on critical thinking of cyberspace users.

Wprowadzenie

W obecnej rzeczywistości dokonuje się swoista ewolucja nie tylko poglądów, ale również systemów wartości, a także nadrzędnych dziedzin ludzkiej działalności. Współczesny świat ze swoją nieokreślonością i płynnością w sferze zasad i wartości utrudnia proces edukacyjny, który można porównać do żeglowania przez morza i oceany zmieniających się trendów, idoli i generowanych pragnień. W tej żegludze rodzice i wychowawcy mają niezwykle trudne zadanie, bowiem nie nadążają za tempem przemian¹.

Edukacja traktowana w kategoriach największego dobra, będąca do tej pory wyznacznikiem rozwoju społecznego oraz zawodowego, podstawową cechą funkcjonowania społeczeństwa, zostaje coraz częściej wypierana przez zmiany i wymagania nowoczesnej technologii – a przez to społeczeństwa informacyjnego. Katarzyna Borawska-Kalbarczyk mówi wręcz, że postrzeganie edukacji w kategoriach nadrzędnych w odniesieniu do działalności życiowej ludzi jest truizmem². Andrzej Serdyński uważa, że „aby każdy człowiek rozumiał psychologiczne, fizyczne i humanistyczne potrzeby, musi znać technikę i informatykę, które są ludzkim urzeczywistnieniem się i zaspokajają niemal wszechstronne potrzeby społeczne”³.

Powszechna dominacja mediów znacząco wpływa na rozwój, wychowanie, a także edukację, zwłaszcza młodszej części społeczeństwa. Jednak osoby dorosłe, mimo dokonanej już formacji rozwojowej również potrzebują nieustannego kształtowania i rozwijania kompetencji interpersonalnych, wśród których niewątpliwie znajdują się kompetencje medialne, informacyjne i cyfrowe. Za przekazywanie tego rodzaju kompetencji odpowiedzialne są instytucje oświatowe,

¹ J. Mastalski, *Metodyka wychowania zawarta w adhortacji Amoris Laetitia*, „Sosnowieckie Studia Teologiczne”, tom XIII, Kraków-Sosnowiec 2016–2017, s. 93.

² K. Borawska-Kalbarczyk, *Kompetencje informacyjne uczniów w perspektywie zmian szkolnego środowiska uczenia się*, Żak, Warszawa 2015, s. 125.

³ A. Serdyński, *Kompetencje informatyczno-medialne nauczyciela*, USz, Szczecin 2007, s. 36.

jednak bardzo istotny wpływ mają także osoby z najbliższego otoczenia, a w przypadku dzieci i młodzieży – środowisko rodzinne⁴. Z tego też powodu edukacja medialna osób dorosłych powinna mieć dwojaki cel, z jednej strony powinna kształtować kompetencje w zakresie odpowiedzialnego korzystania ze współczesnych środków komunikacji, z drugiej powinna wskazywać, jak przekazywać je dzieciom i młodzieży, by były one urzeczywistniane w praktyce.

Wieloznaczność terminu kompetencja

Termin „kompetencja” jest powszechnie często używanym terminem skupiającym się wokół zagadnień związanych z działalnością człowieka. Dość szeroki zakres pojęciowy nadaje mu wiele znaczeń związanych z ogólnym rozumieniem tego terminu. Odnosząc się do znaczenia terminu „kompetencja” można wywnioskować, że jest to umiejętność nabywana w procesie komunikacji⁵. Kompetencje można definiować również w kategorii umiejętności, zdolności do zrobienia lub dokonania czegoś lub zgodności i odpowiedniości⁶. Oznacza też kluczowe przygotowanie jednostki do rozwiązywania problemów czy zdolność do komunikowania się z innymi uczestnikami rzeczywistości⁷. W zakresie przedstawienia terminologicznego można wyodrębnić węższe i szersze pojęcie kompetencji w aspekcie kwalifikacji: „węższe utożsamia z umiejętnością i sprawnością, szersze stanowi połączenie wiedzy, opartych na niej umiejętnościach, a także motywacji”⁸. Nieco inną, bardziej złożoną definicję przedstawia Maria Czerepaniak-Walczak, według której, kompetencja to harmonijna kompozycja składająca się wiedzy, sprawności i rozumienia czy pragnienia – „termin kompetencja można stosować do określenia uświadamianej sobie przez człowieka jego dyspozycji osiągananej z ciągu życia, poprzez wyuczenie”⁹. Można zatem powiedzieć, że kompetencja to „dyspozycja człowieka, która jest przez niego

⁴ A. Kołodziejczyk, *Wczesna edukacja medialna w rodzinie. Uwarunkowania rodzicielskich form mediacji korzystania z mediów*, „Edukacja” 2013, nr 3 (123), s. 34.

⁵ F.W. Kron, A. Sofos, *Dydaktyka mediów*, GWP, Gdańsk 2008, s. 53.

⁶ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Rytm, Warszawa 1999, s. 270.

⁷ Ibidem.

⁸ W. Strykowski, *Kompetencje medialne, pojęcie, obszary, formy kształcenia*, [w:] W. Strykowski, W. Skrzydlewski (red.), *Kompetencje medialne społeczeństwa wiedzy*, eMPI2, Poznań 2004, s. 31.

⁹ M. Czerepaniak-Walczak, *Kompetencja: słowo kluczowe czy „wytrych” w edukacji?*, „Neodidagmata” XXIV, s. 60.

uświadamiana oraz dostrzegana przez innych i stanowi jednocześnie o byciu kompetentnym w danej dziedzinie¹⁰.

Przytoczone powyżej znaczenia jednoznacznie wskazują na dużą różnorodność znaczeniową. Wobec tego, definiowanie pojęcia powinno zdecydowanie uwzględniać kontekst działania oraz dualizm w ujęciu charakteru kompetencji. Z jednej strony kompetencje opierają się na naturalnych i podstawowych zdolnościach poznawczych, a z drugiej – są czymś zewnętrznym, egzogennym i społecznie usankcjonowanym, z uwagi na sposób ich powstawania¹¹. Ponadto należy zauważyć, że – jak twierdzi Justyna Jasiewicz – kompetencje mają charakter dualny: relacyjny oraz relatywny zarazem¹². W aspekcie relacyjnym kompetencje łączą umysł z kulturą i cywilizacją – łączą podstawowe zdolności umysłowe z zadaniami oraz wymaganiami i strukturami symbolicznymi, dostępnymi w formach różnych przekazów z zakresu kulturowych i technicznych możliwości. Relatywność kompetencji może być rozpatrywana jako zmienność form oraz standardów oceny stopnia jej opanowania, uwarunkowana przez wiele czynników, jak: zmiany społeczne, kulturowe lub technologiczne¹³. Charakterystyczna dla kompetencji jest jej podmiotowość – co oznacza, że jest ona własnością danej osoby, która dba o jej nabywanie oraz kształtowanie w procesie doświadczania. Waław Strykowski traktuje kompetencje w kategoriach poziomu sprawności, który wpływa zasadniczo na efektywne działanie czy zachowanie się w określonej dziedzinie¹⁴. Kompetencje nie powinny być utożsamiane z umiejętnościami. Nadrzędną cechą kompetencji jest ich dynamika oraz rozwój, przy czym dokonuje się to zwykle proporcjonalnie do socjalizacji człowieka i zmian w jego otoczeniu. Umiejętności mają charakter stały, ich poziom i charakter utrzymuje się na jednakowym poziomie. Raz zdobyte, nie ulegają powtórnym przeobrażeniom. Raz nabyta umiejętność utrzymuje się raczej na stałym poziomie, natomiast dynamika kompetencji pozwala na ich kształtowanie i rozwijanie w ciągu całego życia ludzkiego oraz nabywania nowych doświadczeń¹⁵. Kompetencji nie można zweryfikować w żaden formalny sposób. Ich wyraz pojawia się

¹⁰ Ibidem.

¹¹ J. Jasiewicz, *Kompetencje informacyjne młodzieży. Analiza – stan faktyczny – kształcenie na przykładzie Polski, Niemiec i Wielkiej Brytanii*, SPB, Warszawa 2012, s. 90–91.

¹² Ibidem.

¹³ W. Strykowski, op.cit., s. 31.

¹⁴ Ibidem, s. 31–32.

¹⁵ J. Jasiewicz, op. cit., s. 92.

w sytuacjach trudnych, gdzie podejmowane są decyzje¹⁶. Taką sytuacją trudną jest np. zagrożenie bezpieczeństwa podczas „przebywania” w sieci.

Kompetencje informacyjne i cyfrowe

Powszechna cyfryzacja nakłada na społeczeństwo konieczność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami. W odniesieniu do tej umiejętności w anglojęzycznej literaturze przyjęty został termin „information literacy”, który kluczową kompetencją stał się dopiero w XXI wieku¹⁷. Pojęcie to w przełożeniu na grunt polskiej literatury tłumaczone bywa jako „umiejętności informacyjne”, „sprawność informacyjna”, „biegłość informacyjna”, „świadomość informacyjna”, „alfabetyzm informacyjny” czy też „kompetencje informacyjne”, jednak należy zauważyć, jak twierdzi Maria Próchnicka, że powinno się używać zdecydowanie angielskiego terminu. Polskie odpowiedniki (wyżej wymienione) są znaczeniowo węższe od oryginalnego, który może oznaczać wiedzę dotyczącą jakiegoś specyficznego przedmiotu lub po prostu specyficzny rodzaj wiedzy¹⁸. Biorąc pod uwagę mnogość terminologiczną w zakresie kompetencji informacyjnych, należy je rozpatrzeć jako uniwersalną i pojemną myśl odnoszącą się do ludzkich umiejętności rozpoznawania potrzeby informacyjnej i jej zaspokajania w celu kształtowania umiejętności a przez to dalszego rozwoju¹⁹. Mimo rozważań nad istotą definiowania pojęcia, właściwe wydaje się stwierdzenie, że „korzystanie z komputerów i Internetu wymaga odpowiednich kompetencji do obsługi oprogramowania, ale także umiejętności wyszukiwania informacji w sieci, oceny jej wiarygodności i przydatności oraz zdolności jej przetworzenia i wykorzystania do własnych celów”²⁰. Zatem należy wyposażyc społeczeństwo w odpowiednie kompetencje, a co za tym idzie w nowe kompetencje, które usprawnią funkcjonowanie człowieka praktycznie we wszystkich dziedzinach. W związku z narastającą technicyzacją życia, kompetencjom informacyjnym należy przypisać kategorię ważną, integralną społecznie rolę. „Kompetencje informacyjne są niezwykle ważnym składnikiem determinującym aktywne

¹⁶ A. Andrzejewska, *Nowe kompetencje nauczycieli w zakresie możliwości i niebezpieczeństw cyberprzestrzeni*, [w:] J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), *Zagrożenia cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, Difin, Warszawa 2014, s. 23.

¹⁷ K. Borawska-Kalbarczyk, op. cit., s. 130.

¹⁸ M. Próchnicka, *Information literacy. Nowa sztuka wyzwolona XXI wieku*, [w:] J. Dzieniakowska (red.), *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą*, UJK, Kielce 2007, s. 435.

¹⁹ K. Borawska-Kalbarczyk, op. cit., dz. cyt., s. 133.

²⁰ J. Jasiewicz, op. cit., dz. cyt., s. 100.

uczestnictwo w społeczeństwie informacyjnym²¹. Z uwagi na ten fakt powinny one charakteryzować się czterema relatywnymi cechami, to znaczy powinny być:

- a) powszechne – jako rezultat kształcenia ogólnego,
- b) ogólne – uniwersalne i prezentowane na zajęciach z rozmaitych przedmiotów,
- c) kluczowe – o wysokim stopniu ogólności, ale umożliwiające przyjęcie szerokiej perspektywy poznawczej,
- d) adaptacyjne – stanowiące podstawę otwartości na nowe informacje o świecie²².

Szerszy znaczeniowo kontekst ukazują kompetencje cyfrowe, które zawierają w sobie zarówno kompetencje informacyjne, jak i informatyczne. Według Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji (2014) kompetencje cyfrowe to „zespół kompetencji informacyjnych obejmujących umiejętność wyszukiwania informacji, rozumienia jej, a także oceny jej wiarygodności i przydatności oraz kompetencji informatycznych, na które składają się umiejętności wykorzystania komputera i innych urządzeń elektronicznych, posługiwania się Internetem oraz korzystania z różnego rodzaju aplikacji i oprogramowania, a także tworzenia treści cyfrowych²³.”

Kompetencje cyfrowe stanowią istotny składnik życia ludzkiego. W „Ramowym katalogu kompetencji cyfrowych” oraz w powstałej wcześniej „Taksonomii funkcjonalnych kompetencji cyfrowych” zdefiniowano osiem obszarów działalności człowieka. Określenie tych obszarów odpowiada stopniu korzystania z Internetu respondentów, którzy stanowili próbę reprezentacyjną. Wśród kompetencji cyfrowych znajdują się następujące obszary tematyczne, które jednak nie stanowią sztywnych, zamkniętych przestrzeni, a mogą się wzajemnie przenikać. Do każdego z tych obszarów dodatkowo sformułowano szczegółowe kompetencje, które znajdują się wewnątrz każdej dziedziny. Klasyfikacja ta przedstawia się następująco:

- a) praca i rozwój zawodowy (znajduję pracę, podnoszę kwalifikacje zawodowe, dbam o swoją karierę, zakładam i prowadzę działalność gospodarczą, zatrudniam pracowników, pracuję sprawniej, wygodniej, szybciej),

²¹ Ibidem, s. 93.

²² Ibidem.

²³ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, *Społeczeństwo informacyjne w liczbach*, za: *Ramowy katalog kompetencji cyfrowych*, s. 7, https://cppc.gov.pl/wp-content/uploads/zal.-13-Ramowy_katalog_kompetencji_cyfrowych.pdf (01.02.2018).

- b) relacje z bliskimi (wykonuję swoje obowiązki rodzicielskie, utrzymuję stosunki towarzyskie, dbam o prywatność, zarządzam swoim wizerunkiem i informacjami o mnie),
- c) realizacja zainteresowań – wypoczynek i hobby (zapełniam wolny czas, rozwijam swoje hobby, dbam o rozwój osobisty),
- d) zdrowie (prowadzę zdrowy tryb życia, korzystam z systemu opieki zdrowotnej, uzyskuję informacje i samopomoc zdrowotną, dbam o zdrowie osób, którymi się opiekuję),
- e) finanse (zarządzam swoimi finansami, kupuję taniej, zarabiam online),
- f) religia i potrzeby duchowe (zaspokajam potrzeby duchowe, zaspokajam potrzeby religijne),
- g) sprawy codzienne (załatwiam sprawy urzędowe bez wychodzenia z domu, robię zakupy online, planuję przejazdy i podróże),
- h) zaangażowanie obywatelskie (zdobywam wiedzę o gminie, kraju i świecie, uczestniczę w życiu obywatelskim, uczestniczę w życiu politycznym)²⁴.

Wskazanie na relacyjne podejście w odniesieniu do kompetencji pozwala na korzystanie z technologii cyfrowych z różną aktywnością pojedynczych osób, ale również i całych grup społecznych. Takie podejście skutkuje nadaniem funkcjonalnego charakteru kompetencjom, zwłaszcza w odniesieniu do kompetencji cyfrowych. Należy pamiętać o tym fakcie zakładając cel szkoleniowy w trakcie korzystania z nowoczesnych technologii informacyjnych – który zwykle jest utożsamiany tylko z tym procesem.

Kompetencje medialne

Obok kompetencji cyfrowych oraz składających się na nie kompetencji informacyjnych i informatycznych odrębną kategorią są kompetencje edukacyjne. Kompetencje medialne (*media literacy*), obok zdolności pozyskiwania informacji (*information literacy*), uznawane są za najbardziej istotne kwalifikacje generyczne, związane z poszukiwaniem, analizowaniem i wykorzystaniem treści pozyskanych z różnych źródeł²⁵. Podczas Forum Edukacji Medialnej kompetencje medialne ujęte zostały jako synonim anglojęzycznego terminu *media literacy*²⁶.

²⁴ Ramowy katalog kompetencji..., s. 13.

²⁵ M. Chyliński, *Kompetencje informacyjne i kompetencje medialne wobec procesów zarządzania uwagą masowej publiczności*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, seria Organizacja i Zarządzanie” 2017, nr 106, s. 126.

²⁶ Ibidem, s. 130.

W niektórych przypadkach termin ten tłumaczony jest jako edukacja medialna, jednak biorąc pod uwagę wcześniejsze rozważania na temat kompetencji zauważa się, że są to umiejętności i doświadczenia zdobyte w toku edukacji. Potwierdza to stanowisko Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, według której kompetencje i umiejętności są związane z systemem edukacji medialnej, która w procesie kształcenia przez całe życie, za pomocą określonych narzędzi i metod ma na celu ich pozyskanie²⁷. Kompetencje medialne są związane z umiejętnościami komunikacyjnymi, pozwalającymi pracować z wiadomościami (analizować, oceniać i tworzyć) pochodzącymi z różnych rodzajów mediów, w ich różnych gatunkach i formach²⁸. W tych procesach istotnym elementem jest jeszcze jeden komponent – wiedza, na którą ewidentnie wpływ mają wszystkie operacje dokonywane na poziomie kompetencji.

Fundacja Nowoczesna Polska opracowała katalog kompetencji medialnych, opisanych za pomocą określonych, spodziewanych efektów kształcenia (wiadomości i umiejętności). Struktura kompetencji została opisana na podstawie piramidy i składa się z następujących pól tematycznych:

- a) korzystanie z informacji – umiejętność efektywnej analizy i wykorzystania informacji,
- b) relacje w środowisku medialnym,
- c) język mediów – w tym także odpowiedni poziom językowy osób prezentowanych w mediach,
- d) kreatywne korzystanie z mediów,
- e) etyka i wartości w komunikacji i mediach – poszanowanie wartości każdej grupy odbiorców,
- f) prawo w komunikacji i mediach,
- g) bezpieczeństwo w komunikacji i mediach,
- h) ekonomiczne aspekty działalności mediów²⁹.

Analizując powyższe zagadnienia skupione wokół kompetencji medialnych, cyfrowych oraz informacyjnych zdecydowanie nasuwa się stwierdzenie dotyczące nie tylko mnogości określeń, ale również dotyczące braku jednolitego ujęcia i zdefiniowania tych terminów. Zdarza się również, mimo rozbieżności

---

²⁷ Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, *Czym jest edukacja medialna?*, <http://www.krrit.gov.pl/drogowskaz-medialny>, (02.02.2018).

²⁸ M. Chyliński, op. cit., s. 130.

²⁹ *Katalog kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych 2014*, Fundacja Nowoczesna Polska, Warszawa 2014, http://edukacjamedialna.edu.pl/media/chunks/attachment/Katalog_kompetencji_medialnych_2014_EudBrrI.pdf, (02.02.2018).

treściowych pojęć, że w piśmiennictwie polskojęzycznym poszczególne rodzaje kompetencji są używane zamiennie, pełniąc rolę synonimów. Przykładem są kompetencje technologiczne rozumiane jako gotowość do skutecznego, samodzielnego i odpowiedzialnego korzystania z nowych technologii³⁰. Mimo że wszystkie rodzaje kompetencji skupiają się wokół właściwego użytkowania mediów, to prawidłowo je definiując należy zauważyć szczególności ich zakres, a także odrębne katalogi – opracowane oddzielnie dla kompetencji cyfrowych i medialnych.

Mediatyzacja życia człowieka w różnych społeczeństwach

Intensywność wykorzystania mediów przez społeczeństwo pozwala na mówienie o powszechnej mediatyzacji w różnych sferach funkcjonowania człowieka. Wpływ na to zjawisko miała zdecydowanie coraz głębiej sięgająca rewolucja związana z upowszechnieniem rozwoju technologicznego, a co za tym idzie mediów. Jerzy Plis wymienia kilka charakterystycznych cech rewolucji medialnej, która przyczyniła się do powstania społeczeństwa zmediatyzowanego lub po prostu medialnego. Autor wskazuje na dominację telewizji w systemie medialnym, pojawienie się tzw. wideosfery związanej z kompleksowym sposobem komunikowania się, a także mediatyzację symbolicznych więzi społecznych czy wreszcie globalizację przekazu telewizyjnego z możliwością odbierania na całej kuli ziemskiej³¹.

Przeobrażenia w dziedzinie polityki, rozwoju technicznego oraz dezaktualizacja istotnych informacji powodują, że w społeczeństwie dokonuje się zmiana systemu wartości. Te rozgraniczenia mają znaczenie dla funkcjonowania i rozwoju społeczeństw. Na początku XIX wieku dokonała się rewolucja przemysłowa, która dała początek społeczeństwu przemysłowemu, a dokonujący się rozwój dużych miast zasadniczo wpłynął na ukształtowanie się nowego typu społeczeństwa masowego. W takich grupach nadrzędną rolę w indoktrynacji pełniły nowe środki masowego przekazu: kroniki, radio oraz wysokonakładowa prasa. Koncepcję społeczeństwa masowego rozwinął po II wojnie światowej amerykański socjolog Charles W. Mills, który uzupełnił ją o myśl, że elity władzy za pomocą

³⁰ D. Marczuk, K. Kucala, *Wolność słowa w świecie wirtualnym – wartość nadużywania*, [w:] J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), *Zagrożenia cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, Difin, Warszawa 2014, s. 154.

³¹ J. Plis, *Spółeczeństwo „zmediatyzowane*, [w:] J. Plis, A. Mamcarz (red.), *Media jako wyzwanie wychowawcze*, WSH, Radom 2010, dz. cyt., s. 11.

mass mediów kontrolują grupy społeczne. Dalsze zmiany społeczne oraz medialne wskazywały na formowanie się nowego typu społeczeństwa – opartego na informacji i wiedzy. Społeczeństwo to charakteryzowało się przede wszystkim intensywnym wykorzystaniem nowych technologii – zwłaszcza mikrotechniki³².

Określenie społeczeństwo informacyjne (informatyczne), w tradycji początkowo amerykańskiej, zostało po raz pierwszy wykorzystane przez Marca Porata podczas konferencji OECD w 1975 roku. Wcześniej natomiast, już w latach 50. i 60. Daniel Bell amerykański socjolog wykorzystał koncepcję społeczeństwa informacyjnego w kontekście propagandy w mediach. Społeczeństwo informacyjne utożsamiano z fazą rozwoju społeczeństwa dobrobytu, z którego wszyscy korzystają. Dobrobyt ten z kolei był efektem szybko postępującego wzrostu opartego na rozwoju nauki i nowoczesnej technologii. Bell w swoich poglądach głosił powszechny triumf powszechności komputeryzacji oraz racjonalnego zarządzania, jak twierdzi Zdzisław Dobrowolski „Bell głosił triumf nauki, komputeryzacji i racjonalnego zarządzania, zapowiadając, że będą miały decydujący wpływ na powstanie nowego postindustrialnego świata – odwoływał się więc do wartości nie budzących większych kontrowersji. Jego program można nazwać filozofią społeczną dla każdego, filozofią z gruntu optymistyczną i utylitarną”³³.

W 1994 roku opublikowany został raport „Europa a społeczeństwo globalnej informacji – zalecenia dla Rady Europejskiej”. Raport dotyczył zmieniających się warunków funkcjonowania społeczeństwa. Poruszał kwestie związane z przyspieszeniem wzrostu gospodarczego, a także podniesieniem efektywności funkcjonowania ludzi. W raporcie zwrócono uwagę na niepokojące zjawisko, które dostrzega się również w obecnej chwili, związane z rozwarstwieniem społeczeństwa i podziałem na dostęp do nowych technologii. Nowy rodzaj społeczeństwa informacyjnego zdefiniowano jako rewolucję opartą na informacji i rozwoju technologicznym, który pozwala nie tylko przetwarzać, ale również gromadzić, odzyskiwać i przekazywać informacje w dowolnej formie, bez względu na odległość, czas czy wielkość. Ponadto przy wejściu w erę nowego społeczeństwa pojawił się szereg niebezpieczeństw i problemów związanych z brakiem jednolitości i jednocześnie z utratą konkurencyjności tych krajów, w których postęp technologiczny oraz dostęp do nowoczesnych technologii z różnych względów jest utrudniony: „Społeczeństwa, które pierwsze wkroczą w erę informatyki,

---

³² T. Goban-Klas, *Nadchodzące społeczeństwo medialne*, „Chowanna” LXIII, t. 2 (29), s. 39.

³³ Z. Dobrowolski, *Koncepcja społeczeństwa informacyjnego Daniela Bella*, <http://www.bbc.uw.edu.pl/Content/20/08.pdf>, (02.02.2018).

zbiorą największe profity. Wytyczą szlaki, po których podążać będą następni. Natomiast kraje, które zwlekają, lub stosują rozwiązania połowiczne, mogą już w ciągu najbliższej dekady stanąć wobec dramatycznego spadku inwestycji i liczby miejsc pracy³⁴.

Doba społeczeństwa informacyjnego wymusiła niejako przeobrażenie wszystkich sfer życia, a zwłaszcza rozwój informacji i telekomunikacji. Społeczeństwo informacyjne zaczęto określać mianem cywilizacji, która nie jest cywilizacją materialną, konstrukcyjną, jest natomiast cywilizacją niewidoczną³⁵. Produkcja, gromadzenie i obieg informacji są niezbędnymi elementami w procesie istnienia społeczeństwa informacyjnego.

Internet jest jednym z mediów powszechnego użytku. Społeczeństwo informacyjne jest powiązane ze społeczeństwem medialnym. Opiera się na dostarczeniu ludziom punktu rozrywki medialnej, co sprowadza się do tego, że jesteśmy społeczeństwem przyjemności. Odbiór mediów przez nas jest nastawiony na rozrywkę i przyjemność, a nie na analizę odbieranych treści czy ich przydatność w naszym życiu³⁶.

Istotę społeczeństwa informacyjnego trafnie oddał Jacek Mączyński: „społeczeństwo informacyjne to takie, które określone informacje wytwarza, przechowuje, przekazuje, pobiera i wykorzystuje³⁷. Podobne ujęcie przedstawia Janusz Gajda: „w społeczeństwach takich informacja stała się podstawowym znaczącym towarem. Szeroki dostęp do niej jest tutaj równoznaczny z posiadaniem władzy. Stanowi istotny czynnik rozwoju kulturalnego i społecznego³⁸. Informacja i szybkość jej dystrybucji postrzegane są jako czynnik wskazujący jednoznacznie na rozwój społeczny oraz kulturalny. Problemem jednakże są aspekty dotyczące dużej ilości informacji, jej dezaktualizacji, a przede wszystkim stopnia przetwarzania oraz kontroli. Informacje są traktowane w kategorii towarów mających określoną wartość³⁹. Liczne badania pod kątem społeczeństwa informacyjnego sprzyjały pojawieniu się różnych definicji dotyczących tego zagadnienia. Warto podkreślić jednak, że ich cechą wspólną jest informacja, która stanowi czynnik

³⁴ T. Homfokl, *Wizja społeczeństwa informatycznego w raporcie Bangemanna. Wpływ infostrady na społeczeństwo i gospodarkę*, [w:] G. Bliźniuk, J. S. Nowak (red.), *Społeczeństwo informacyjne. Doświadczenie i przyszłość*, PTI – Oddział Górnośląski, Katowice 2006, s. 19.

³⁵ K. Borawska-Kalbarczyk, op. cit., s. 23–24.

³⁶ S. Michalczyk, *Demokracja medialna. Teoretyczna analiza problemu*, Adam Marszałek, Toruń 2010, s. 207.

³⁷ Tamże, s. 24.

³⁸ J. Gajda, *Media w edukacji*, Impuls, Warszawa 2002, s. 136.

³⁹ Ibidem.

dominujący w charakterystyce społeczeństwa, a także rozwój oraz nowoczesność, którą dysponuje cywilizacja. Podobnego stanowiska jest Janusz Gnitecki, który analizując termin i definicje „społeczeństwa informacyjnego”, zwrócił uwagę na kilka istotnych określeń terminologicznych. Według Gniteckiego społeczeństwo informacyjne oznacza:

- a) każdą cywilizację, w której wiedza i informacja zajmują centralną pozycję wśród społeczeństwa,
- b) nową cywilizację techniczną, wychodzącą poza dotychczas stosowane schematy technologiczne, informacyjne oraz organizacyjne,
- c) cywilizację kreującą nowe, oryginalne procesy tworzenia, gromadzenia, dysfunkcji, dystrybucji i wykorzystywania danych,
- d) cywilizację opartą na procesach przetwarzania informacji i przekraczania aktualnego stanu świadomości człowieka oraz tworzenia nowych jego stanów,
- e) cywilizację opartą na procesie doskonalenia człowieka, aktualizującym się w procesie przetwarzania informacji bitowej, kubitowej, subkubitowej,
- f) cywilizację, w której przemiany informatyki bitowej, kubitowej oraz subkubitowej są źródłem przemian cywilizacyjnych⁴⁰.

W społeczeństwie informacyjnym to informacja jest głównym elementem mającym wpływ na działalność człowieka i inspiracje do zmian zachodzących w jego życiu i pracy. Nabywanie i rozwijanie kompetencji na każdym etapie życia jest więc kluczowym działaniem człowieka, zapobiegającym jego wykluczeniu z życia społecznego i zapewniającym poprawność, efektywność funkcji i zadań pełnionych w społeczeństwie. W szerszym rozumieniu przekłada się na jakość życia nie tylko jednostki, ale i całego społeczeństwa⁴¹.

Dalszy rozwój technologii telekomunikacyjnych, upowszechnienie wykorzystania komputera oraz telefonów komórkowych były podstawą dla badaczy do ogłoszenia nowej fazy rozwoju społeczeństwa – społeczeństwa sieciowego⁴². Tomasz Goban – Klas zauważa, że posługiwanie się ideą społeczeństwa sieciowego jest zasadne i użyteczne z punktu widzenia socjologicznego, a także w ujęciu heurystycznym. Według tego autora: „sieć to przecież siatka powiązań,

⁴⁰ J. Gnitecki, podane za: *Pedagogika medialna. Podręcznik akademicki*, [w:] B. Siemieniecki (red.), Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2007, s. 33.

⁴¹ D. Morańska, M. Z. Jędrzejko, *Psychologiczne konteksty aktywności dzieci i młodzieży w sieci*, [w:] S. Bębas, M.Z. Jędrzejko, K. Kasprzak, A. Szwedzik, A. Taper (red.), *Cyfrowe dzieci. Zjawisko. Uwarunkowania. Kluczowe problemy*, ASPRA-JRS, Warszawa-Milanówek 2017, s. 248.

⁴² T. Goban-Klas, *Nadchodzące społeczeństwo...*, s. 41.

a zarazem zasobników i przekazników, w najszerszym sensie: system medialny. Sieć to forma mediów, których treścią jest informacja, a istotą komunikacja⁴³. Postrzeganie informacji jako nadrzędnej pozwala dostrzec transformację ideologiczną społeczeństwa. Postmodernizm czy ponowoczesność sprawiają, że historie i spektakle stają się tak samo ważne, a może i ważniejsze niż fakty i postacie⁴⁴. Współczesność wykraczająca poza ramy świata rzeczywistego wykorzystuje media jako środowisko, w którym funkcjonuje społeczeństwo. Uwzględniając te czynniki, łącząc charakterystykę społeczeństwa informacyjnego oraz sieciowego, można stwierdzić, że obecnie powstaje nowa era społeczeństwa – społeczeństwo medialne.

Spółczesność medialne (społeczność mediatyzowane) to termin, który funkcjonuje głównie w niemieckim obszarze nauk komunikacyjnych, aczkolwiek w ostatnim czasie jest też popularny wśród polskich medioznawców⁴⁵. Tomasz Goban-Klas uważa, że społeczeństwo medialne (formacja społeczna) powstało wskutek połączenia za pomocą medium nowej fazy rozwoju zarówno sieci, jak i informacji. Jej odrębność i wyraźną zmienność określają kluczowe pojęcia: medium (techniki), informacje (dane i wiedza) oraz sieci (globalne)⁴⁶. Mimo że nie wszystkie obszary życia zostały zdominowane przez media, to stały się one środowiskiem człowieka, zastępując rzeczywistość poprzez świat wirtualny⁴⁷.

W literaturze przedmiotowej termin „społeczność medialne” jako dość nowy, jest jeszcze dość rzadko definiowany. Przeważają raczej ogólne opisy czy cechy charakterystyczne dostrzegane w związku z upowszechnianiem tego terminu. Według wspomnianego już wcześniej Gobana-Klasa społeczeństwo medialne jest postrzegano jako takie, w którym:

- 1) kontakty pomiędzy ludźmi i ich wzajemne stosunki w większym stopniu mają charakter zapośredniczony, medialny,
- 2) media tworzą (tworzenie porównań z procesem produkcji) swoistą rzeczywistość w cyberprzestrzeni zwaną też wirtualną, gdzie funkcjonuje wytworzona przez nie kultura medialna,
- 3) infrastruktura medialna, w tym telekomunikacyjna stanowi podstawę sieci i obiegów informacyjnych – od lokalnej do globalnej, co ma znaczenie

---

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem, s. 42.

⁴⁵ Zob. S. Michalczyk, *Spółeczność medialne*, Śląsk, Katowice 2008, s. 18.

⁴⁶ T. Goban-Klas, *Spółeczność medialne*, WSiP, Warszawa 2005, s. 44.

⁴⁷ J. Plis, op. cit., s. 11.

dla skutecznych działań i kontaktów ludzkich, a także tych organizacyjnych w różnych sferach życia,

- 4) działania ludzkie są wspomagane, a może nawet w dużej mierze uzależnione od techniki medialno-informacyjnej,
- 5) przeważająca część pracowników wykonuje zajęcia informacyjne lub ich działania zawodowe związane są z tą dziedziną, sam przemysł medialny odpowiada za rozwój gospodarki oraz zatrudnienia,
- 6) większość produktu narodowego brutto powstaje w ramach sektora usług informacyjnych rozumianego w szeroki sposób, w tym usług telekomunikacyjnych i medialnych,
- 7) informacja, wiedza jest głównym czynnikiem wytwórczym, a także kategorią ekonomiczną w rozumieniu towaru, gdzie obieg wiedzy, produkcja informacji ma funkcję działalności gospodarczej, a rozwój społeczny oparty jest na wykorzystywaniu teleinformatyki⁴⁸.

Spółeczeństwo medialne zatem charakteryzuje się pewnym zbiorem cech, warunkujących jego funkcjonowanie i w wielu aspektach podporządkowane jest kulturze medialnej, tworzącej rzeczywistość medialną.

Podsumowanie

Upowszechnienie edukacji medialnej mającej na celu ukształtowanie kompetencji informacyjnych, które będą uniwersalne, a przy tym na tyle ogólne, by umożliwiły szeroką perspektywę poznawczą, tak by była zachowana możliwość ich uzupełniania o nowe informacje, stanowić powinno fundament edukacji i rozwoju społeczeństwa⁴⁹. W artykule ukazano różnorodność rozumienia kompetencji oraz różne rodzaje społeczeństwa: informacyjne, sieci, medialne, których cechy wzajemnie się przenikają. Wspólnych łącznikiem jest umiejętność jednostki polegająca na funkcjonowaniu w ich przestrzeniach i konieczność edukacji w tym zakresie. Edukacja ta, z uwagi na ciągły proces zmian, musi mieć charakter całościowy, gdyż wymusza to rozwój technologii, na których oparte jest funkcjonowanie wyżej wskazanych społeczeństw.

W opinii autorki największe wyzwanie edukacyjne stanowi cyberprzestrzeń, która nie jest tylko miejscem, gdzie dzieci i dorośli spędzają wolny

---

⁴⁸ T. Goban-Klas, *Spółeczeństwo medialne...*, s. 46.

⁴⁹ M. Szpunar, *Konektywizm – (r)ewolucja kształcenia w technologicznym świecie*, „Horyzonty Wychowania” 2015, nr 31/14, s. 114.

czas – to środowisko wychowawcze, gdzie kształtowane są ich młode umysły. Internet niepostrzeżenie stał się jednym z elementów socjalizacji dziecka. Pozwala na uzyskanie kompetencji niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania we współczesnym świecie i w szczególności na rynku pracy. Determinizm technologiczny spowodował, że człowiek nieumiejący korzystać z zasobów sieci, nowych technologii staje się człowiekiem wykluczonym społecznie. Zadaniem środowiska szkolnego i edukacji medialnej, ale także rodzinnego i rówieśniczego jest przygotowanie do życia w społeczeństwie informacyjnym, społeczeństwie wiedzy, uwzględniając nie tylko umiejętności techniczne, pozwalające na korzystanie z mediów i z cyberświata, ale wypracowanie krytycznego, logicznego myślenia, które zapewni dziecku ukształtowanie reakcji obronnych, np. gdy spotka się z zagrożeniem jego bezpieczeństwa. To przygotowanie pozwoli także na analizę odbieranych treści, dzięki czemu będzie mogło odróżnić komunikaty merytoryczne od tych pozbawionych wartości informacyjnej. Korzystanie z cyberprzestrzeni jest wymogiem współczesności, należy jednak przygotować uczniów do tego, aby korzystali z tej przestrzeni w sposób bezpieczny i efektywny, a także dający im kompetencje potrzebne w życiu dorosłym. Przygotowanie to powinno być oparte na solidnych podstawach. Niestety, w obecnej formie (kształcenie kompetencji jest w różnym stopniu realizowane na przedmiotach szkolnych) jest nieskuteczne. Sami nauczyciele nie są przygotowani do realizowania kształcenia wyżej wskazanych kompetencji w ramach przedmiotów, jakie realizują.

Od lat toczy się dyskusja nad wprowadzeniem dodatkowego, obowiązkowego przedmiotu szkolnego, czyli edukacji medialnej na każdym etapie kształcenia. W obecnej sytuacji, kiedy zapotrzebowanie na dobrze przygotowane społeczeństwo do życia w świecie mediów, gdzie dominują media cyfrowe, wydaje się to dobrym rozwiązaniem. Nie można zapomnieć o osobach starszych, które nie mogą skorzystać już z kształcenia szkolnego. Zdobywanie kompetencji cyfrowych, informacyjnych itd. to, jak wspomniano, zadanie całozyciowe, bo media także ulegają zmianie (przekształcenia, unowocześnienia), dlatego też w obecnym systemie zdobywania wiedzy należy doprecyzować formy jej zdobywania (kursy, szkolenia, studia podyplomowe). W celu większej dostępności do tych nośników wiedzy duże znaczenie odgrywa finansowanie tych form. Problemem wydaje się jego brak albo finansowanie przez zakład pracy w małej części. Samo kształtowanie kompetencji medialnych, cyfrowych i informacyjnych również można nazwać pożądaną umiejętnością. W świecie wielorakich możliwości

wybór odpowiedniej formy edukacyjnej także staje się wyzwaniem dla jednostki, mającym podłoże krytyczne.

Kształtowanie kompetencji w ramach edukacji szkolnej wymaga gruntownych zmian oraz większej regulacji ze strony oświaty i zwiększonego nakładu środków finansowych ze strony Ministerstwa Edukacji Narodowej.

Bibliografia

- Andrzejewska A., *Nowe kompetencje nauczycieli w zakresie możliwości i niebezpieczeństw cyberprzestrzeni*, [w:] J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), *Zagrożenia cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, Difin, Warszawa 2014.
- Borawska-Kalbarczyk K., *Kompetencje informacyjne uczniów w perspektywie zmian szkolnego środowiska uczenia się*, Żak, Warszawa 2015.
- Chyliński M., *Kompetencje informacyjne i kompetencje medialne wobec procesów zarządzania uwagą masowej publiczności*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, seria Organizacja i Zarządzanie” 2017, nr 106.
- Czerepaniak-Walczak M., *Kompetencja: słowo kluczowe czy „wytrych” w edukacji?*, „Neodidagmata” XXIV.
- Dobrowolski Z., *Koncepcja społeczeństwa informacyjnego Daniela Bella*, <http://www.bbc.uw.edu.pl/Content/20/08.pdf>, (02.02.2019).
- Gajda J., *Media w edukacji*, Impuls, Warszawa 2002.
- Goban-Klas T., *Nadchodzące społeczeństwo medialne*, „Chowanna”, LXIII, t. 2 (29).
- Goban-Klas T., *Spółeczeństwo medialne*, WSiP, Warszawa 2005.
- Homfokl T., *Wizja społeczeństwa informatycznego w raporcie Bangemanna. Wpływ infostrady na społeczeństwo i gospodarkę*, [w:] G. Bliźniuk, J. S. Nowak (red.), *Spółeczeństwo informacyjne. Doświadczenie i przyszłość*, PTI – Oddział Górnośląski, Katowice 2006.
- Jasiewicz J., *Kompetencje informacyjne młodzieży. Analiza – stan faktyczny – kształcenie na przykładzie Polski, Niemiec i Wielkiej Brytanii*, SPB, Warszawa 2012.
- Katalog kompetencji medialnych, informacyjnych i cyfrowych 2014*, Fundacja Nowoczesna Polska, Warszawa 2014, http://edukacjamedialna.edu.pl/media/chunks/attachment/Katalog_kompetencji_media_lnych_2014_EudBrrI.pdf, (02.02.2018).
- Kołodziejczyk A., *Wczesna edukacja medialna w rodzinie. Uwarunkowania rodzicielskich form mediacji korzystania z mediów*, „Edukacja” 2013, nr 3 (123).
- Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Rytm, Warszawa 1999.
- Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, *Czym jest edukacja medialna?*, <http://www.krrit.gov.pl/drogowskaz-medialny>, (02.02.2018 r.).
- Kron F.W., Sofos A., *Dydaktyka mediów*, GWP, Gdańsk 2008.
- Mastalski J., *Metodyka wychowania zawarta w adhortacji Amoris Laetitia*, „Sosnowieckie studia teologiczne”, tom XIII, Kraków-Sosnowiec 2016–2017.
- Marczuk D., Kucała K., *Wolność słowa w świecie wirtualnym – wartość nadużywania*, [w:] J. Bednarek, A. Andrzejewska (red.), *Zagrożenia cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
- Michalczyk S., *Spółeczeństwo medialne*, Śląsk, Katowice 2008.

- Michalczyk S., *Demokracja medialna. Teoretyczna analiza problemu*, Adam Marszałek, Toruń 2010.
- Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, *Społeczeństwo informacyjne w liczbach*, za: *Ramowy katalog kompetencji cyfrowych*, s. 7, https://cppc.gov.pl/wp-content/uploads/zal.-13-Ramowy_katalog_kompetencji_cyfrowych.pdf, (01.03.2019).
- Morańska D., Jędrzejko M. Z., *Psychologiczne konteksty aktywności dzieci i młodzieży w sieci*, [w:] S. Bębas, M.Z. Jędrzejko, K. Kasprzak, A. Szwedzik, A. Taper (red.), *Cyfrowe dzieci. Zjawisko. Uwarunkowania. Kluczowe problemu*, ASPRA-JRS, Warszawa-Milanoń 2017.
- Pedagogika medialna. Podręcznik akademicki*, B. Siemieniecki (red.), Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2007.
- Plis J., *Spółeczeństwo „zmediatyzowane*, [w:] J. Plis, A. Mamcarz (red.), *Media jako wyzwanie wychowawcze*, WSH w Radomiu, Radom 2010.
- Próchnicka M., *Information literacy. Nowa sztuka wyzwolona XXI wieku*, [w:] J. Dzienia-kowska (red.), *Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą*, UJK, Kielce 2007.
- Ramowy katalog kompetencji cyfrowych*, https://cppc.gov.pl/wp-content/uploads/zal.-13-Ramowy_katalog_kompetencji_cyfrowych.pdf, (01.03.2019).
- Serdyński A., *Kompetencje informatyczno-medialne nauczyciela*, USz, Szczecin 2007.
- Strykowski W., *Kompetencje medialne, pojęcie, obszary, formy kształcenia*, [w:] W. Strykowski, W. Skrzydlewski (red.), *Kompetencje medialne społeczeństwa wiedzy*, eMPI2, Poznań 2004.
- Szpunar M., *Konektywizm – (r)ewolucja kształcenia w technologicznym świecie*, „Horyzonty Wychowania” 2015, nr 31/14.